

**АНАЛІЗ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ТА МІСЦЯ СПАДКОВОГО ДОГОВОРУ
В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ****ANALYSIS OF THE LEGAL NATURE AND PLACES OF THE INHERITANCE AGREEMENT
IN THE CIVIL LAW OF UKRAINE**

Чуєнко В.І., к.ю.н.,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін та міжнародного права
Навчально-науковий інститут права імені Князя Володимира Великого
Міжрегіональної академії управління персоналом

Колісницький Б.Г., магістрант
кафедри цивільно-правових дисциплін та міжнародного права
Навчально-науковий інститут права імені Князя Володимира Великого
Міжрегіональної академії управління персоналом

Чуєнко О.І., студентка IV курсу факультету адвокатури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена дослідженню сутності спадкового договору як одного з важливих та виняткових інститутів цивільного права. За допомогою аналізу різних наукових підходів виділено теоретичні проблеми, що досі залишаються не вирішеними.

Визначено, що розташування положень про спадковий договір у структурі Цивільного кодексу України зумовлене функціональним зв'язком цього інституту зі спадковим правонаступництвом, але не становить його частину через імперативну вказівку закону на наявність двох видів спадкування. У статті міститься обґрунтування належності спадкового договору до зобов'язальних правовідносин як нетипового правочину, у зв'язку з чим на нього не поширюються відповідні правила про спадкування.

Зміст спадкового договору становить зобов'язання однієї сторони (набувача) виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) та наступне набуття права власності на майно останнього після його смерті. Визначено, що спадковий договір укладається щодо конкретного майна, відомості про яке включаються до його тексту. Зобов'язковим після посвідчення договору є накладення заборони відчуження на майно нотаріусом.

Спадковий договір має певну схожість з іншими інститутами цивільного права, і з метою правильного розмежування в статті наведено його визначальні риси, як-от односторонність, консенсуальність, безоплатність або оплатність, алеаторність, особистий характер, довготривалість, ускладнений порядок зміни і розірвання. Особлива увага приділена односторонності та консенсуальності через дискусійність цих характеристик.

Зроблено порівняльний аналіз спадкового договору з договором довічного утримання (догляду) за заповітом. У цьому аспекті акцентовано на моменті переходу права власності на предмет договору – після смерті відчужувача. Також для посвідчення договору необхідно подати документи, що підтверджують право власності та державну реєстрацію прав на це майно.

Висновком статті є те, що подальші дослідження правової природи договору забезпечать ефективне використання його в практичній діяльності, мінімізують ризики в процесі укладення та допоможуть визначити вектор розвитку правової бази.

Ключові слова: спадковий договір, спадкування, відчужувач, набувач, зобов'язання.

The article is devoted to the study of the essence of the inheritance contract as one of the important and exceptional institutions of civil law. The analysis of various scientific approaches highlights theoretical problems that still remain unsolved.

It is determined that the location of the provisions on the inheritance contract in the structure of the Civil Code of Ukraine is due to the functional connection of this institution with hereditary succession, but does not form part of it due to the mandatory indication of the law on two types of inheritance. The article contains a justification for the affiliation of the inheritance contract to the binding legal relationship as an atypical transaction, and therefore it is not subject to the relevant rules of inheritance.

The content of the inheritance agreement is the obligation of one party (acquirer) to comply with the orders of the other party (alienator) and the subsequent acquisition of ownership of the property of the latter after his death. It is determined that the inheritance agreement is concluded for a specific property, information about which is included in its text. It is obligatory to impose a ban on the alienation of property by a notary after the contract has been certified.

Inheritance agreement has some similarities with other institutions of civil law and for the correct distinction in the article shows its defining features, such as unilaterality, consensus, gratuitousness or payment, aleatory, personal nature, duration, complicated procedure of change and termination. Particular attention is paid to one-sidedness and consensus due to the debatable nature of these characteristics.

A comparative analysis of the inheritance agreement with the agreement of lifelong maintenance (care) of the will. In this aspect, attention is focused on the moment of transfer of ownership to the subject of the contract – after the death of the alienator. Also, to certify the contract, it is necessary to submit documents confirming the right of ownership and state registration of rights to this property.

The conclusion of the article is that further research on the legal nature of the contract will ensure its effective use in practice, minimize the risks of concluding and help determine the vector of development of the legal framework.

Key words: inheritance contract, inheritance, alienator, acquirer, obligation.

Право розпорядження власністю є одним із гарантованих Конституцією України основоположних прав особи. Реалізація цього права повною мірою не можлива без існування інститутів, що передбачають перехід майна у зв'язку зі смертю особи. Поряд зі спадкуванням, що є одним із найдавніших цивільно-правових інститутів, історія якого сягає часів Стародавнього Риму, в українському законодавстві функціонує також інститут спадкового договору.

З огляду на неоднозначність його правової природи цей інститут активно досліджується з моменту його впрова-

дження. Ґрунтовне дослідження сутності спадкового договору було проведено Р.А. Майдаником [1] і В.В. Васильченко [2]. Проблеми законодавчого регулювання були висвітлені у працях О.О. Бичківського [3], В.М. Сломи [4], С.А. Миронюка [5].

У межах цієї статті буде досліджено дискусійні питання правової природи спадкового договору, а також визначено особливості цього інституту серед суміжних інститутів цивільного права, що дасть змогу з'ясувати переваги його існування та перспективи.

Інститут спадкового договору можна розглядати як новий для цивільного права України, адже його введення пов'язується з набранням Цивільним кодексом України чинності. Можна зазначити неактивне його впровадження, що пов'язується з виникненням спорів на доктринальному рівні щодо його сутності, місця в структурі Кодексу, а також наявності ризиків для сторін.

Визначення міститься у статті 1302, відповідно до якої спадковий договір є договором, за яким одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) і в разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача [6].

Позиції наукової спільноти зводяться до того, що за своєю суттю спадковий договір є одним із видів правочинів, а процесуальні відносини, що виникають між сторонами, є зобов'язальними. На спадковий договір поширюються положення ЦК щодо чинності та правових наслідків недодержання сторонами вимог закону.

Р.А. Майданик визначає спадковий договір як нетиповий речово-зобов'язальний правочин відчуження послуги, предмет якого становить надання послуг набувачем на користь відчужувача чи третьої особи під передачу майна у власність набувача на випадок смерті відчужувача [1, с. 98].

Як різновид договору його розглядає і С.А. Миронюк з огляду на те, що в спадковому договорі відчужувач і набувач домовляються щодо виконання набувачем певного розпорядження відчужувача, а натомість він набуває право власності на майно в разі смерті відчужувача [5, с. 71].

У контексті цього нелогічним є розміщення положень про спадковий договір у Книзі шостій «Спадкове право», що критикують вчені. Важливою є думка Верховного Суду України, викладена в Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про спадкування»: перехід майна від відчужувача до набувача на підставі спадкового договору не є окремим видом спадкування, а тому на відносини сторін не поширюються відповідні правила про спадкування, в тому числі право на обов'язкову частку [7].

Зв'язок спадкового договору з інститутом спадкування виражається у функціональній близькості, а також у моменті переходу права власності на майно, а саме моменті відкриття спадщини. Стаття 1217 Цивільного Кодексу, що визначає два види спадкування (за законом та заповітом), є імперативною, не підлягає розширеному тлумаченню та свідчить про незастосовність до спадкового договору положень про спадкування, адже відсутній склад посмертного правонаступництва [6].

Відмежування полягає також у неуніверсальному характері договору. На відміну від спадкоємця, який прийняв спадщину та відповідно до статті 1282 ЦК зобов'язаний задовольнити вимоги кредитора, на набувача за спадковим договором такий обов'язок не покладається [7]. Спадкування поширюється на весь обсяг прав та обов'язків, що не припинилися у зв'язку зі смертю особи, тобто спадкоємець не може вибірково прийняти частину прав, а від інших відмовитися, проте, приймаючи спадщину, може бути необізнаним щодо її конкретного складу.

Для спадкового договору характерна наявність предмета – чітко визначеного майна, що фіксується в тексті договору. Це може бути будь-яке майно: як індивідуально визначені речі, так і речі, визначені родовими ознаками, рухоме і нерухоме майно.

Предметом спадкового договору може бути майно, яке належить подружжю на праві спільної сумісної власності, а також майно, яке є особистою власністю будь-кого з подружжя. У разі укладання договору з приводу майна, що є у спільній сумісній власності, як і для інших договорів, необхідно отримати згоду другого з подружжя. Ігнорування цієї вимоги має наслідком його недійсність.

Укладення договору має безпосередній вплив на обсяг спадкової маси, адже заповіт, який відчужувач склав щодо майна, вказаного в договорі, є нікчемним, та на таке майно не поширюється дія права на обов'язкову частку.

Враховання детермінуючих ознак спадкового договору допомагає відмежувати його від суміжних інститутів цивільного права. Р.А. Майданик виділяє такі ознаки спадкового договору: односторонність, консенсуальність, безоплатність або оплатність, алеаторність, особистий характер, довготривалість, ускладнений порядок зміни і розірвання [1, с. 92].

З приводу визнання спадкового договору одностороннім чи двостороннім тривають дискусії. О.О. Бичківський визнає його одностороннім: із моменту укладення договору в набувача виникають обов'язки чинити певні дії в інтересах відчужувача, а відчужувач має право вимагати виконання дій, передбачених договором. Така думка вченого пояснюється розумінням взаємних договорів як договорів, за якими сторони мають кореспондуючі права та обов'язки стосовно один одного [3, с. 137].

В.В. Васильченко натомість обґрунтовує двосторонність спадкового договору та наголошує на тому, що правами та обов'язками наділені обидві сторони: набувач зобов'язаний належним чином виконувати відповідно до договору розпорядження контрагента, а відчужувач зобов'язаний не відчужувати майно, визначене спадковим договором [2, с. 115].

Проте з цією позицією не можна погодитися, адже є чітке положення закону щодо обов'язку набувача вчинити певну дію майнового або немайнового характеру до відкриття спадщини або після її відкриття [6].

Під час посвідчення спадкового договору нотаріусом на майно накладається заборона відчуження, тим самим розпорядження майном унеможливується, що не свідчить про наявність у відчужувача такого обов'язку та його виконання. Крім того, перехід права власності на майно відбувається автоматично після смерті особи, тобто очевидною є відсутність у відчужувача обов'язку передання майна.

У визначенні моменту укладення спадкового договору більшість вчених тяжіє до розуміння його як консенсуального. Проте є думка, що, якщо за умовами спадкового договору набувач має виконати певні дії після смерті відчужувача, договір є реальним, оскільки буде вважатися укладеним із моменту передачі майна набувачеві.

Відповідно до статті 1304, спадковий договір укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню, а також державній реєстрації у Спадковому реєстрі [6], тобто існує пряма вказівка закону на момент укладення, що не має пов'язуватися з часом виконання обов'язків набувачем.

Спадковий договір має зовнішню схожість із договором довічного утримання. Проте із самого законодавчого визначення договору довічного утримання (догляду) випливає, що сторони пов'язані взаємними зобов'язаннями. Набувач зобов'язаний за життя відчужувача утримувати його, а останній передає набувачу у власність нерухоме або рухоме майно, яке переходить набувачу з моменту його нотаріального посвідчення або з моменту набрання законної сили рішенням суду про визнання договору, не посвідченого нотаріально, дійсним. У разі укладення спадкового договору набувач стає власником майна тільки після смерті відчужувача [4, с. 147].

Предмет регулювання – суспільні відносини, що виникають у зв'язку зі смертю особи та розпорядженням її майном, – становлять спільність заповіту та спадкового договору. Відмежування за суб'єктивним складом полягає в тому, що законом не передбачено будь-яких вимог до відчужувача. Право ж на заповіт має фізична особа з повною цивільною дієздатністю, причому таке право здійснюється лише особисто, тоді як договір може укладатися за участю представника.

Крім того, для посвідчення спадкового договору нотаріусу подаються документи, які посвідчують право власності (довірчої власності) на майно, що відчужується, та документи, що підтверджують державну реєстрацію прав на це майно в осіб, які його відчужують. Під час посвідчення заповіту від заповідача не вимагається подання доказів, які підтверджують його право на майно, що заповідається [8].

Отже, проведений аналіз правової природи та ознак спадкового договору свідчить про його особливе місце

серед інших договорів відчуження майна. Спадковий договір має певний правовий зв'язок з інститутом посмертного правонаступництва, проте не становить його структурну частину, адже має зобов'язальний характер. Для поширення практики використання цього договору та уникнення судових спорів подальші теоретичні дослідження мають вагомe значення, адже дадуть змогу виокремити недоліки регулювання інституту в чинному законодавстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Майданик Р.А. Спадковий договір у цивільному праві України. *Університетські наукові записки*. 2007. № 2 (22). С. 90–105.
2. Васильченко В.В. Юридична сутність спадкового договору та його місце в системі цивільного права. *Право України*. 2003. № 6. С. 115–119.
3. Бичківський О.О. Спадковий договір: проблемні питання законодавчого регулювання. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 2. С. 136–141.
4. Слома В.М. Спадковий договір за законодавством України. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2010. № 25. С. 144–148.
5. Миронюк С.А. Прогалини в законодавстві щодо спадкового договору. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 6/2016. С. 70–72.
6. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/ed20030116/conv#Text>.
7. Про судову практику у справах про спадкування : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 7 / Верховний Суд України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08#top>.
8. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : Наказ Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 286/5 / Міністерство юстиції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12/conv#Text>.